Contra epistulam fundamenti (Latin)

Augustine of Hippo (AD 354–430)

SermonIndex.net / Church Fathers

Sections 1 to 30

V. Contra Epistvlam Qvam Uocant Fundamenti

Unum uerum deum omnipotentem, ex quo omnia, per quem omnia. in quo omnia, et rogaui et rogo, ut in refellenda et reuincenda haeresi uestra, Manichaei. cui et uos fortasse inprudentius quam malitiosius adhaesistis, det mihi mentem pacatam atque tranquillam et magis de uestra correctione quam de subuersione cogitantem. quamquam enim dominus per suos seruos regna subuertat erroris, ipsos tamen homines, in quantum homines sunt, emendandos esse potius quam perdendos iubet. et quicquid diuinitus ante illud ultimum iudicium uindicatur, siue per inprobos siue per iustos siue per nescientes siue per scientes siue occulte siue palam: non ad interitum hominum, sed ad medicinam ualere credendum est; quam qui respuerint, extremo subplicio praeparantur. quapropter cum in hac uniuersitate rerum alia sint, quae ualent ad corporalem uindictam, sicut ignis et uenenum et morbus et cetera huiusmodi, alia, quibus apud se ipsum non molestiis corporis sui, sed cupiditatum suarum laqueisan imus puniatur, sicut est damnum, exilium, orbitas, contumelia et his similia; quaedam uero non sint cruciamenta, sed quasi fomenta et lenimenta languentium, ut sunt consolationes, cohortationes, disputationes et quaecumque sunt alia: horum omnium quaedam etiam per malos nescientes operatur summa dei iustitia, quaedam autem per scientes bonos. nostrum igitur fuit eligere et optare meliora, ut ad uestram correctionem aditum haberemus, non in contentione et aemulatione et persecutionibus, sed mansuete consolando, beniuole cohortando, leniter disputando. sicut scriptum est: seruum autem domini non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diuersa sentientes. nostrum ergo fuit uelle has partes expetere; dei est uolentibus et petentibus donare, quod bonum est.

Illi in uos saeuiant. qui nesciunt, cum quo labore uerum inueniatur et quam difficile caueantur errores; illi in uos saeuiant, qui nesciunt, quam rarum et arduum sit carnalia phantasmata piae mentis serenitate superare; illi in uos saeuiant, qui nesciunt, cum quanta difficultate sanetur oculus interioris hominis, ut possit intueri solem suum — non istum, quem colitis caelesti corpore, oculis carneis et hominum et pecorum fulgentem atque radiantem, sed illum, de quo dictum est per prophetam: ortus est mihi iustitiae sol, et de quo dictum est in euangelio: erat lumen uerum, quod inluminat omnem hominem uenientem in hunc mundum —: illi in uos saeuiant, qui nesciunt, quibus suspiriis et gemitibus fiat. ut ex

quantulacumque parte possit intellegi deus; postremo illi in uos saeuiant, qui numquam tali errore decepti sunt, quali uos deceptos uident.

Ego autem. qui diu multumque iactatus tandem respicere potui, quid sit illa sinceritas, quae sine inanis fabulae narratione percipitur; qui uanas imaginationes animi mei uariis opinionibus erroribusque conlectas uix miser merui domino opitulante conuincere: qui me ad detergendam caliginem mentis tam tarde clementissimo medico uocanti blandientique subieci; qui diu fleui, ut incommutabilis et inmaculabilis substantia concinentibus diuinis libris sese mihi persuadere intrinsecus dignaretur; qui denique omnia illa figmenta, quae uos diuturna consuetudine inplicatos et constrictos tenent, et quaesiui curiose et adtente audiui et temere credidi et instanter, quibus potui, persuasi et aduersus alios pertinaciter animoseque defendi: saeuire in uos omnino non possum, quos sicut me ipsum illo tempore ita nunc debeo sustinere et tanta patientia uobiscum agere. quanta mecum egerunt proximi mei, cum in uestro dogmate rabiosus et caecus errarem.

Ut autem facilius mitescatis et non inimico animo uobisque pernicioso mihi aduersemini, illud quouis iudice inpetrare me oportet a uobis, ut ex utraque parte omnis adrogantia deponatur. nemo nostrum dicat iam se inuenisse ueritatem; sic eam quaeramus, quasi ab utrisque nesciatur. ita enim diligenter et concorditer quaeri poterit, si nulla temeraria praesumptione inuenta et cognita esse credatur. aut si hoc a uobis inpetrare non possum, saltem illud concedite, ut uos tamquam incognitos nunc primum audiam, nunc primum discutiam. iustum puto esse, quod postulo, hac sane lege seruata, ut uobiscum non orem, non conuenticula celebrem.nonManichaei nomen accipiam.sinon mihideomnibus rebus ad salutemanimae pertinentibus sine ulla caligine rationem perspicuam dederitis.

In catholica enim ecclesia, ut omittam sincerissimam sapientiam, ad cuius cognitionem pauci spiritales in hac uita perueniunt, ut eam ex minima quidem parte, quia homines sunt, sed tamen sine dubitatione cognoscant — ceteram quippe turbam non intellegendi uiuacitas, sed credendi simplicitas tutissimam facit — ut ergo hanc omittam sapientiam, quam in ecclesia esse catholica non creditis. multa sunt alia, quae in eius gremio me iustissime teneant. tenet consensio populorum atque gentium; tenet auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, caritate aucta, uetustate firmata; tenet ab ipsa sede Petri apostoli, cui pascendas oues suas post resurrectionem dominus commendauit, usque ad praesentem episcopatum successio sacerdotum; tenet postremo ipsum catholicae nomen. quod non sine causa inter tam multas haereses sic ista ecclesia sola obtinuit. ut cum omnes haeretici se catholicos dici uelint, quaerenti tamen alicui peregrino, ubi ad catholicam conueniatur, nullus haereticorum uel basilicam suam uel domum audeat ostendere. ista ergo tot et tanta nominis christiani carissima uincula recte hominem tenent credentem in catholica ecclesia, etiamsi propter nostrae intellegentiae tarditatem uel uitae meritum ueritas nondum se apertissime ostendat. apud uos autem, ubi nihil horum est, quod me inuitet ac teneat, sola personat pollicitatio ueritatis: quae quidem si tam manifesta monstratur, ut in dubium uenire non possit, praeponenda est illis omnibus rebus, quibus in catholica teneor; si autem tantum-

modo promittitur et non exhibetur, nemo me mouebit ab ea fide, quae animum meum tot et tantis nexibus christianae religioni astringit.

Uideamus igitur, quid me doceat Manichaeus, et potissimum illum consideremus librum, quem Fundamenti epistulam dicitis, ubi totum paene, quod creditis, continetur. ipsa enim nobis illo tempore miseris quando lecta est, inluminati dicebamur a uobis. certe sic incipit: Manichaeus apostolus

Iesu Christi prouidentia dei patris. haec sunt salubria uerba de perenni ac uiuo fonte. iam cum bona patientia, si placet, adtendite, quid quaeram. non credo esse istum apostolum Christi. quaeso, ne suscenseatis et male dicere incipiatis. nostis enim me statuisse nihil a uobis prolatum temere credere. quaero ergo, quis sit iste Manichaeus. respondebitis: apostolus Christi. non credo; quid iam dicas aut facias, non habebis. promittebas enim scientiam ueritatis, et nunc quod nescio cogis, ut credam. euangelium mihi fortasse lecturus es et inde Manichaei personam temptabis adserere. si ergo inuenires aliquem, qui euangelio nondum credit, quid faceres dicenti tibi: non credo? ego uero euangelio non crederem, nisi me catholicae ecclesiae conmoueret auctoritas.I quibus ergo obtemperaui dicentibus: crede euangelio, cur eis non obtemperem dicentibus mihi: noli credere Manichaeis ? elige, quid uelis. si dixeris: crede catholicis, ipsi me monent, ut nullam fidem adcommodem uobis; quapropter non possum illis credens nisi tibi non credere. si dixeris: noli catholicis credere, non recte facies per euangelium me cogere ad Manichaei fidem, quia ipsi euangelio catholicis praedicantibus credidi. si autem dixeris: recte credidisti catholicis laudantibus euangelium, sed non recte illis credidisti uituperantibus Manichaeum, usque adeo me stultum putas, ut nulla reddita ratione, quod uis credam, quod non uis. non credam? multo enim iustius atque cautius facio, si catholicis quoniam semel credidi, ad te non transeo, nisi me non credere iusseris, sed apertissime ac manifestissime scire aliquid feceris. quocirca si mihi rationem redditurus es. dimitte euangelium. si ad euangelium te tenes, ego me ad eos teneam, quibus praecipientibus euangelio credidi, et his iubentibus tibi omnino non credam. quodsi forte in euangelio aliquid apertissimum de Manichaei apostolatu inuenire potueris, infirmabis mihi catholicorum auctoritatem, qui iubent, ut tibi non credam: qua infirmata iam nec euangelio credere potero. quia per eos illi credideram. ita nihil apud me ualebit, quicquid inde protuleris. quapropter si nihil manifestum de Manichaei apostolatu in euangelio reperitur, catholicis potius credam quam tibi. si autem aliquid inde manifestum pro Manichaeo legeris, nec illis nec tibi: illis, quia de te mihi mentiti sunt; tibi autem. quia eam scripturam mihi profers, cui per illos credideram, qui mihi mentiti sunt. sed absit. ut euangelio ego non credam. illi enim credens non inuenio, quomodo possim etiam tibi credere; apostolorum enim nomina, quae ibi leguntur. non inter se continent nomen Manichaei. in locum autem traditoris Christi quis successerit, in apostolorum actibus legimus: cui libro necesse est me credere, si credo euangelio. quoniam utramque scripturam similiter mihi catholica commendat auctoritas. in eodem etiam libro de uocatione atque apostolatu Pauli uulgatissimam tenemus historiam. lege mihi iam, si potes, in euangelio, ubi Manichaeus apostolus dictus est, uel in aliquo alio libro, cui me iam credidisse confiteor. an illud lec-

turus es, ubi spiritum sanctum paracletum dominus promisit apostolis ? de quo loco uide, quot et quanta sint, quae me reuocent et deterreant, ne Manichaeo credam.

Quaero enim, cur epistulae huius principium sit: Manichaeus apostolus Iesu Christi, et non sit: paracletus apostolus Iesu Christi. si autem missus a Christo paracletus Manichaeum misit, cur lego: Manichaeus apostolus Iesu Christi, et non potius: Manichaeus apostolus paracleti? si dicis ipsum esse Christum, qui est etiam spiritus sanctus, contradicis ipsi scripturae, ubi dominus ait: et alium paracletum mittam uobis. si autem ideo Christi nomen recte positum putas, non quia ipse est Christus, qui et paracletus, sed quia eiusdem sunt ambo substantiae, id est. non quia unus est, sed quia unum sunt, poterat et Paulus dicere: Paulus apostolus dei patris, quia dixit dominus: ego et pater unum sumus. nusquam hoc dicit, sed nec quisquam apostolorum patris se apostolum scribit. quid sibi ergo uult ista nouitas ? nonne uobis uidetur nescio quam redolere fallaciam ? certe si nihil interesse arbitratus est, cur non uarie in aliis epistulis apostolum Christi se nominat, in aliis paracleti? sed Christi semper audiui, quotienscumque audiui, paracleti autem nec semel. quid hoc esse causae arbitramur, nisi quia illa superbia, mater omnium haereticorum, inpulit hominem, ut non missum se ab paracleto uellet uideri, sed ita susceptum, ut ipse paracletus diceretur? sicut Iesus Christus homo non a filio dei, id est uirtute et sapientia dei. per quam facta s:mt omnia, missus est, sed ita susceptus secundum catholir-am fidem, ut ipse esset dei filius, id est in illo ipso dei sapientia sanandis peccatoribus adpareret: sic se ille uoluit ab spiritu sancto, quem Christus promisit. uideri esse susceptum. ut iam cum audimus Manichaeum spiritum sanctum, intellegamus apostolum Iesu Christi, id est missum a Iesu Christo, qui eum se missurum esse promisit. singularis audacia ista et ineffabile sacrilegium!

Sed tamen quaero, cum pater et filius et spiritus sanctus nobis etiam confitentibus non dispari natura copulentur, cur hominem susceptum ab spiritu sancto Manichaeum non putatis turpe natum ex utroque sexu praedicare, hominem autem susceptum ab unigenita sapientia dei natum de uirgine credere formidatis? si caro humana, si concubitus uiri, si uterus mulieris non potuit inquinare spiritum sanctum, quomodo potuit uirginis uterus inquinare dei sapientiam? Manichaeus ergo iste, qui sancto spiritu et euangelica lectione gloriatur. necesse est uobis concedat aut missum se esse a sancto spiritu aut susceptum. si missus est, paracleti se apostolum dicat; si susceptus, concedat ei hominem matrem, quem suscepit unigenitus filius dei, si ei, quem suscepit spiritus sanctus, concedit et patrem. credat uirginitate Mariae uerbum dei non esse pollutum, si concubitu parentum suorum sanctum spiritum non potuisse pollui ut credamus hortatur. quodsi dixeritis non in utero uel ante uterum, sed iam natum Manichaeum ab spiritu sancto esse susceptum, sufficit, ut fateamini habuisse carnem de uiro et femina procreatam. cum enim uos non timeatis uiscera et sanguinem Manichaei de humano concubitu uenientem et intestina fimo plena, quae illa caro /jestabat, et his omnibus non credatis contaminatum esse spiritum sanctum, a quo illum hominem susceptum esse creditis: cur ego uterum uirginalem et intacta genitalia reformidem et non potius credam sapientiam dei in ipsis maternis uisceribus homine suscepto inmaculatam sinceramque mansisse ? quapropter quoniam siue missum siue susceptum

a paracleto se Manichaeus uester adfirmet, nihil horum poterit obtinere, ego iam cautior neque missum eum credo neque susceptum.

Nam quod addidit dicens: prouidentia dei patris, quid aliud ambiuit Iesu Christo nominato. cuius se dicit apostolum, et deo patre, cuius prouidentia missum se dicit a filio, nisi ut spiritum sanctum ipsum esse tertium crederemus? sic enim scribit: Manichaeus apostolus Iesu Christi prouidentia dei patris. spiritus sanctus nominatus non est, qui maxime debuit ab eo nominari, qui nobis apostolatum suum paracleti promissione commendat, ut euangelica auctoritate inperitos premat. quod cum a uobis quaeritur, respondetis utique Manichaeo apostolo nominato sanctum spiritum paracletum nominari, quia in ipso uenire dignatus est. quaero ergo, sicut superius dicebam, quare exhorreatis, cum dicit catholica eum, in quo uenit diuina sapientia, natum esse de uirgine, cum uos eum, in quo spiritum sanctum uenisse praedicatis, natum de femina uiro mixta nihil horreatis. quid ergo aliud suspicer nescio, nisi quia iste Manichaeus, qui per Christi nomen ad inperitorum animos aditum quaerit, pro ipso Christo se coli uoluit. hoc unde coniciam, breuiter dicam. cum saepe. a uobis quaererem illo tempore. quo uos audiebam, quae causa. esset, quod pascha domini plerumque nulla, interdum a paucis tepidissima celebritate frequentaretis nullis uigiliis, nullo prolixiore ieiunio indicto auditoribus, nullo denique festiuiore adparatu, cum bema uestrum. id est diem, quo Manichaeus occisus est, quinque gradibus instructo tribunali et pretiosis linteis adornato atque in promptu posito et obiecto adorantibus magnis honoribus prosequamini: hoc ergo cum quaererem, respondebatur eius diem passionis celebrandum esse, qui uere passus esset; Christum autem, qui natus non esset, neque ueram, sed simulatam carnem humanis oculis ostendisset, non pertulisse, sed finxisse passionem. quis non gemescat homines. qui se christianos dici uolunt, timere, ne polluatur ueritas de uirginis utero, et de mendacio non timere ? sed ut ad rem redeam, quis non suspicetur, cum diligenter adtenderit, ideo negari a Manichaeo Christum natum esse de femina et humanum corpus habuisse, ne passio eius, quod totius iam orbis festissimum tempus est. ab eis, qui sibi credidissent, celebraretur et non tanta deuotione diem mortis suae desiderata sollemnitas honoraret? hoc enim nobis erat in illa bematis celebritate gratissimum, quod pro pascha frequentabatur, quoniam uehementius desiderabamus illum diem festum subtracto alio, qui solebat esse dulcissimus.

Fortasse dicas mihi: quando ergo uenit a domino promissus paracletus? hic ego si non haberem aliud. quod crederem, facilius eum adhuc uenturum expectarem quam per Manichaeum uenisse concederem. nunc uero cum in actibus apostolorum manifestissime sancti spiritus praedicetur aduentus, quae me necessitas cogit haereticis tam periculose et tam facile credere? in libro enim memorato sic scriptum est: primum quidem sermonem fecimus de omnibus. o Theophile, quae coepit Iesus facere et docere in die, qua apostolos elegit per spiritum sanctum et praecepit praedicare euangelium. quibus praebuit se uiuum post passionem in multis argumentis dierum, uisus est eis per dies quadraginta et docens de regno dei, quomodo conuersatus sit cum illis et praeceperit eis, ne discederent ab Hierosolymis, sed sustinerent pollicitationem patris, quam audistis, inquit ex ore meo\' quoniam Iohannes quidem baptizauit aqua, uos autem spiritu sancto incipietis baptizari:

quem et accepturi estis non post multos dies istos usque ad pentecosten. illi quidem cum uenissent, interrogabant eum dicentes: domine, si hoc in tempore repraesentaberis, et quando regnum Israhel. ille autem dixit: nemo potest cognoscere tempus, quod pater posuit in sua potestate; sed accipietis uirtutem spiritus sancti superuenientem in uos et eritis mihi testes apud Hierusalem et in tota Iudaea et Samaria et usque in totam terram. ecce habes, ubi commemorauit discipulos pollicitationis paternae, quam ex ore eius audierant de uenturo spiritu sancto. nunc uideamus, quando sit missus. paulo post enim sequitur et dicit: in illo tempore, quo subpletus est dies pentecostes, fuerunt omnes eadem animatione simul in unum; et factus est subito de caelo sonus, quasi ferretur flatus uehemens, et inpleuit totum illum locum, in quo erant sedentes; et uisae sunt illis linguae diuisae quasi ignis, qui et insedit super unumquemque illorum. et inpleti sunt omnes spiritu sancto et coeperunt loqui linguis, quomodo spiritus dabat eis pronuntiare. Hierosolymis autem fuerunt habitantes Iudaei, homines ex omni natione, quae est sub caelo. et cum facta esset uox, conlecta est turba et confusa est, quoniam audiebat unusquisque suo sermone et suis linguis loquentes eos. stupebant autem et admirabantur ad inuicem dicentes: nonne omnes, qui loquuntur, natione sunt Galilaei? et quomodo agnoscimus in illis sermonem, in quo nati sumus? Parthi, Medi, Elamitae et qui inhabitant Mesopotamiam. Armeniam et Cappadociam, Pontum. Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Aegyptum et regiones Africae, quae est ad Cyrenen; et qui aduenerant Romani et Iudaei incolae et Cretenses et Arabes audiebant loquentes illos suis linguis magnalia dei. stupebant autem et haesitabant ob id. quod factum est, dicentes: quidnam hoc uult esse? alii autem inridebant dicentes: hi musto omnes onerati sunt. ecce, ubi uenit spiritus sanctus. quid uultis amplius? si scripturis credendum est, cur non his potius credam, quae robustissima auctoritate firmatae sunt, quae cum ipso euangelio, ubi promissum sanctum spiritum pariter credimus, innotescere populis et commendari posteris praedicarique meruerunt? hos ergo actus apostolorum euangelio pari auctoritate coniunctos cum lego, inuenio non solum esse promissum illis ueris apostolis sanctum spiritum, sed etiam tam manifeste missum, ut nullus de hac re locus relinqueretur erroribus.

Clarificatio enim domini nostri apud homines resurrectio est a mortuis et in caelum ascensio. scriptum est autem in ipso euangelio xaxa \'IcorivvTjv: spiritus autem nondum erat datus, quia Iesus nondum erat clarificatus. si ergo propterea nondum erat datus, quia Iesus nondum erat clarificatus, clarificato Iesu necessario statim datus est. et propter ipsam geminam clarificationem, secundum hominem et secundum deum, bis datus est etiam spiritus sanctus: semel, postquam resurrexit a mortuis, cum insufflauit in faciem discipulorum dicens: accipite spiritum sanctum; et iterum, postquam ascendit in caelum decem diebus transactis: qui numerus perfectionem significat, cum septenario numero. quo condita uniuersa consistunt, additur trinitas conditoris. de quibus rebus inter spiritales uiros pie cauteque multa tractantur. sed ego a proposito non recedam; suscepi enim prius uobiscum sic agere, ut non uos ego doceam, quod superbum fortasse arbitramini. sed tamquam ipse a uobis discere studeam, quod nouem annis non potui. quapropter habeo, quibus litteris credam de aduentu spiritus sancti: quibus me credere si prohibetis, ne temere credam

quod nescio — sic enim soletis monere —, multo minus uestris litteris credam. quare aut omnes libros auferte de medio et disputando pandite ueritatem, de qua dubitare non possim, aut tales proferte libros, quibus non mihi cum adrogantia inponatur, quod credam, sed exhibeatur sine fraude. quod discam. fortasse. inquis, et haec epistula talis est. nolo ergo in eius limine ulterius inmorari: interiora uideamus.

Haec sunt, inquit, salubria uerba ex perenni ac uiuo fonte; quae qui audierit et isdem primum crediderit, deinde, quae insinuant. custodierit, numquam erit morti obnoxius, uerum aeterna et gloriosa uita fruetur. nam profecto beatus est iudicandus, qui hac diuina instructus cognitione fuerit, per quam liberatus in sempiterna uita permanebit. et haec, ut uidetis, pollicitatio est, nondum exhibitio ueritatis: et uos quoque animaduertere facillime potestis isto uelamine quoslibet errores fucari posse, ut inperitorum animis per ornatam ianuam latenter inrepant. si enim diceret: haec sunt pestifera uerba ex uenenoso fonte; quae qui audierit et isdem primum crediderit, deinde. quae insinuant, custodierit, numquam erit uitae restituendus, uerum poenali et aerumnosa morte adficietur — nam profecto miser est iudicandus, qui hac inferna inplicatus inperitia fuerit. per quam demersus in sempiternis cruciatibus permanebit —: si ergo hoc diceret, uerum diceret, sed libro huic nom solum nullum conciliaret lectorem, sed omnes, quorum in manus incidisset, in maxima odia concitaret. quamobrem ad consequentia transeamus nec nos ista decipiant, quae possunt esse bonis et malis, doctis et indoctis uerba communia. quid ergo sequitur?

Pax. inquit, dei inuisibilis et ueritatis notitia sit cum fratribus sanctis et carissimis, qui mandatis caelestibus credunt pariter atque deseruiunt. ita sit, ut dicit. nam et ista benigna et acceptissima optatio est. tantum meminerimus haec et a bonis doctoribus et a deceptoribus posse dici. itaque si nulla nisi talia diceret, omnibus legendum et amplectendum esse concederem. nec illa, quae ad hoc sequuntur, inprobauerim; adiungit enim: sed et dextera luminis tueatur et eripiat uos ab omni incursione maligna et a laqueis mundi. et omnino quicquid in huius epistulae principio scriptum est, donec ueniatur ad causam, nolo reprehendere, ne in rebus minoribus multum operis consumatur. iam ergo euidentissimam pollicitationem hominis uideamus.

De eo igitur, inquit, frater dilectissime Pattici, quod mihi significasti dicens nosse te cupere, cuiusmodi sit natiuitas Adae et Euae, utrum uerbo sint idem prolati, an progeniti ei corpore, respondebitur tibi, ut congruit. namque de his a plerisque in uariis scripturis reuela tionibus que dissimili modo insertum atque commemoratum est. quapropter ueritas istius rei ut sese habet. ab uniuersis fere gentibus ignoratur et ab omnibus. qui etiam de hoc diu multumque disputarunt. si enim illis super Adae et Euae generatione prouenisset manifesto cognoscere. numquam corruptioni et morti subiacerent. manifestam ergo cognitionem huius rei nobis pollicetur, ne corruptioni ac morti subiciamur. et si adhuc parum est, uide, quid sequatur. necessario ergo, inquit, plura sunt ante commemoranda ut ad istud mysterium sine ulla possit ambiguitate perueniri. hoc est, quod dicebam, sic mihi demonstrari debere ueritatem, ut ad eandem sine ulla ambiguitate perueniam. quod si ipse non polliceretur, me tamen hoc exigere et flagitare oportebat, ut tanta mercede cogni-

tionis euidentissimae atque certissimae ex catholico christiano quibuslibet contradicentibus Manichaeum me fieri non puderet. iam igitur audiamus, quid adferat.

Unde si tibi uidetur, inquit, ausculta prius, quae fuerint ante constitutionem mundi et quo pacto proelium sit agitatum, ut possis luminis seiungere naturam ac tenebrarum. iam incredibilia et omnino falsa proposuit. quis enim credat ante constitutionem mundi ullum proelium fuisse commissum? et tamen si esset credibile, modo nos non credere. sed cognoscere uelimus. nam qui dicit Persas et Scythas ante multos annos secum bellasse, rem dicit credibilem, eam tamen, quam uel auditam uel lectam possumus credere, non expertam conprehensamque cognoscere. cum ergo istum repudiarem, si tale aliquid diceret — non enim ea promisit, quae cogerer credere, sed quae possem sine ulla ambiguitate cognoscere —, quomodo eum non repudiabo, quando non modo incerta dicit, sed etiam incredibilia ? sed quid? si aliquibus rationibus ea perspicua et cognita faciet? audiamus ergo, si possumus, cum tota patientia et lenitate. quod sequitur. -!

Haec quippe, inquit, in exordio fuerunt duae \'Śubstantiae a se diuisae. et luminis quidem impe* rium tenebat deus pater in sua sancta stirpe perpetuus, in uirtute magnificus, natura ipsa uerus, aeternitate propria semper exultans, continens apud se sapientiam et sensus uitales. per quos etiam duodecim membra luminis sui conprehendit; regni uidelicet proprii diuitias adfluentes. in unoquoque autem membrorum eius sunt recondita milia innumerabilium et inmensorum thesaurorum. ipse uero pater in sua laude praecipuus, magnitudine inconprehensibilis copulata sibi habet beata et gloriosa saecula neque numero neque prolixitate aestimanda, cum-quibus idem sanctus atque inlustris pater et ge-nitor degit nullo in regnis eius insignibus aut indigente aut in\'fimo constituto. ita autem fundata sunt- eiusdem splendidissima regna supra lucidam et beatam terram. ut a nullo umquam aut moueri aut concuti possint.

Haec mihi unde probaturus est, aut haec ipse unde cognouit? noli me terrere paracleti nomine. primo quia non credere incognita, sed certa cognoscere accessi a uobis ipsis factus timidior. uos enim nostis, temere credentibus quam uehementer insultare soleatis, praesertim cum ipse, qui iam coepit incerta narrare, plenam ac firmam scientiam paulo ante promiserit

Deinde quoniam, si mihi fides imperanda est, magis me terret illa scriptura, ubi lego uenisse spiritum sanctum et apostolos inspirasse, quibus eum dominus se missurum esse promiserat. quapropter aut ea, quae dicit, proba mihi uera esse, ut ostendas, quae non possum credere, aut eum, qui dicit, proba mihi spiritum sanctum esse, ut credam, quae non potes ostendere. ego namque catholicam fidem profiteor et per illam me ad certam scientiam peruenturum esse praesumo; tu uero, qui fidem meam labefactare conaris, certam scientiam trade, si potes, ut id, quod credidi, temere me credidisse conuincas. duo sunt, quae mihi profers: unum, cum dicis spiritum sanctum esse, qui loquitur, et alterum, cum dicis manifesta esse, quae loquitur. utrumque abs te sine ulla dubitatione cognoscere debui; sed non sum auarus, unum horum doce. ostende hunc esse spiritum sanctum, et credam uera esse, quae dicit, etiamsi nesciam; aut ostende uera esse, quae dicit, et credam spiritum sanctum

esse, etiamsi nesciam. numquid aequius aut beniuolentius tecum agi potest? sed tu nec hoc nec illud uales ostendere. nihil aliud elegisti nisi laudare, quod credis, et inridere, quod credo. cum igitur etiam ego uicissim laudauero, quod credo et quod credis, inrisero, quid putas nobis esse iudicandum quidue faciendum, nisi ut eos relinquamus, qui nos inuitant certa cognoscere et postea imperant, ut incerta credamus et eos sequamur, qui nos inuitant prius credere, quod nondum ualemus intueri, ut ipsa fide ualentiores facti, quod credimus, intellegere mereamur, non iam hominibus, sed ipso deo intrinsecus mentem nostram inluminante atque firmante ?

Et quoniam quaesiui, unde mihi probet, nunc quaero, unde ipse cognouerit. si dicit sibi esse spiritu sancto reuelatum suamque mentem diuinitus inlustratam, ut ea, quae dicit, certa et manifesta cognosceret, ipse significat, quid intersit inter cognoscere et credere. ipse enim cognoscit, cui apertissime ista monstrantur; eis autem, quibus haec narrat, non cognitionem insinuat, sed credulitatem suadet. cui quisquis temere consenserit, Manichaeus efficitur, non certa cognoscendo, sed incerta credendo, quales nos inperitos adulescentulos aliquando decepit. debuit ergo non nobis polliceri scientiam neque manifestam cognitionem neque ad id. quod quaeritur, sine ulla ambiguitate peruentionem, sed dicere potius sibi esse ista monstrata, illos autem, quibus narrantur, credere sibi debere, quae nesciunt. sed si hoc diceret, quis non ei responderet: si ergo incognita crediturus sum, cur non ea potius credam, quae iam consensione doctorum indoctorumque celebrantur et per omnes populos grauissima auctoritate firmata sunt? hoc ille metuens ne sibi diceretur, offundit nebulas inperitis, primum pollicens rerum certarum cognitionem, postea et incertarum imperans fidem. cui tamen si hoc dicatur, ut saltem uel sibi haec doceat esse monstrata, similiter deficit et hoc quoque ut credamus iubet. quis ferat tantam fallaciam tantamque superbiam?

Quid? si non solum incerta, sed etiam falsa esse. quae dicit. deo et domino nostro mihi opitulante monstrauero. quid infelicius ista superstitione inueniri potest., quae non modo non exhibet scientiam, quam promittit, atque ueritatem, sed ea dicit, quae uehementer sunt scientiae ueritatique contraria? quod in sequentibus manifestius adparebit. ita enim dicit: iuxta unam uero partem ac latus inlustris illius ae sanctae terrae erat tenebrarum terra profunda et inmensa magnitudine. in qua habitabant ignea corpora. genera scilicet pestifera. hic infinitae tenebrae ex eadem manantes natura inaestimabiles cum propriis fetibus; ultra quas erant aquae caenosae ac turbidae cum suis inhabitatoribus; quarum interius uenti horribiles ac uehementes cum suo principe et genitoribus. rursum regio ignea et corruptibilis cum suis ducibus et nationibus. pari more introrsum gens caliginis ac fumi plena, in qua morabatur inmanis princeps omnium et dux habens circaseinnumerabiles principes, quorum omnium ipse erat mens atque origo: haeque fuerunt naturae quinque terrae p\'estiferae.

. Si aerium uel etiam aetherium corpus diceret esse naturam dei, profecto inrideretur ab omnibus. qui sapientiae ueritatisque naturam per nulla spatia locorum distentam atque diffusam sine ulla mole magnam et magnificam nec in parte minorem et in parte maiorem,

sed per omnia aequalem summo patri. nec aliud habentem hic et aliud alibi, sed ubique integram. ubique praesentem qualicumque acie iam serenioris mentis intueri ualent.

Sed quid dicam de ueritate atque sapientia, quae omnes potentias animae superat. cum ipsius animae natura, quae mutabilis inuenitur, nullo modo locorum spatia quadam mole sua occupet.? quicquid enim qualibet crassitudine est, non potest nisi minui per partes habendo aliud hic et aliud alibi. minor est enim digitus quam tota manus et minor est digitus unus quam duo et alibi est iste digitus. alibi ille, alibi cetera manus. quod non solum in molibus corporum articulatis uidemus, sed etiam terrae pars ista non est ibi, ubi illa, quia suum locum quaeque obtinet; et pars umoris minor minore et maior maiore loco est; et alia pars est circa fundum, alia circa oras poculi. similiter aeris partes suos quaeque inplent locos. nec fieri potest, ut aer, quo inpletur haec domus, simul secum in eadem domo habere possit etiam illum aerem, quem uicini habent. lucisque ipsius alia pars infunditur per hanc fenestram, alia per illam, et maior per maiorem, per minorem autem minor. nec omnino potest esse aliquod corpus siue caeleste siue terrestre siue aerium siue umidum, quod non minus sit in parte quam in toto: neque ullo modo possit in loco huius partis simul habere aliam partem, sed aliud hic et aliud alibi habens per quaelibet spatia locorum distanti et diuidua, uel potius, ut ita dicam, sectili mole distenditur. animae uero natura, etiamsi non illa eius potentia consideretur, qua intellegit ueritatem, sed illa inferior, qua continet corpus et sentit in corpore, nullo modo inuenitur locorum spatiis aliqua mole distendi. nam singulis sui corporis particulis tota praesto est, cum tota sentit in singulis; nec minor pars eius in digito est et maior in brachio, sicut ipse digitus brachio minor est, sed ubique tanta est, quia ubique tota est. cum enim tangitur digitus. non per totum corpus sentit, et tamen tota sentit. totam enim tactus ille non latet; quod non fieret. nisi tota praesto esset. nec sic tota praesto est, cum tangitur digitus et sentit in digito. ut ceterum deserat corpus et sese ad unum illum locum. in quo sentit, adglomeret. sed cum tota sentit in digito manus, si alius locus tangatur in pede. nec ibi desinit tota sentire. atque ita in singulis distantibus locis tota simul adest. non unum deserens. ut in altero tota sit, neque ita utrumque tenens. ut aliam partem hic habeat et alibi aliam. sed sufficiens exhibere se singulis locis simul totam, quoniam tota sentit in singulis satis ostendit se locorum spatiis non teneri.

Quid? si eius memoriam cogitemus non rerum intellegibilium, sed harum corporearum. quam et bestiae habere sentiuntur — nam et per loca nota sine errore iumenta pergunt et cubilia sua bestiae repetunt. et canes dominorum suorum corpora recognoscunt et dormientes plerumque in murmurant et in latratum aliquando erumpunt. quod nullo modo possent, nisi in eorum memoria uisarum rerum uel per corpus utcumque sensarum uersarentur imagines — quis digne cogitet, ubi capiantur istae imagines. ubi gestentur uel ubi formentur? si enim non possent esse maiores quam nostri corporis quantitas teneret. diceret aliquis intra ipsa sui corporis spatia. quibus et illa concluditur. has imagines animam figurare atque seruare. nunc uero cum perexiguam terrae partem occupet corpus. inmensarum regionum et caeli ac terrae imagines animus uoluit. quibus cateruatim discedentibus et succedentibus non fit angustus, atque hinc se ostendit non diffusum esse per locos, quia maximorum locorum imaginibus non quasi capitur. sed potius eas capit, non sinu aliquo,

sed ni potentiaque ineffabili, qua licet eis et addere quodlibet et detrahere et in angustum eas contrahere et per inmensa expandere et ordinare. ut uelit, et perturbare et multiplicare et ad paucitatem singularitatemue redigere.

Quid iam de illa loquar potentia. qua intellegitur ueritas, qua istis ipsis, quae de corporis sensu haustae figurantur. imaginibus sese pro ueritate obponentibus magna uiuacitate resistitur? qua uidetur aliam uerbi gratia ueram esse Karthaginem, aliam, quam cogitans fingit et pro suo arbitrio tota facilitate conmutat, ex eadem uenire facilitate innumerabiles mundos, in quibus Epicuri cogitatio innumerabiliter peregrinata est, et, ne multa consecter, ex eadem uenire facilitate istam terram lucis per spatia infinita diffusam et quinque antra gentis tenebrarum cum habitatoribus suis. in quibus Manichaei phantasmata ueritatis sibi nomen ausa sunt usurpare. quid est ergo haec potentia. quae ista discernit? profecto quantacumque sit, et his omnibus maior est et sine ulla tali rerum imaginatione cogitatur. huic inueni spatia, si potes. hanc diffunde per locos, hanc infinitae molis tumore distende. profecto si bene cogitas, non potes. quicquid enim tale tibi occurrerit, iudicas ipsa cogitatione secari posse per partes facisque ibi aliam partem minorem, aliam maiorem. quantum placet; illud autem ipsum, quo ista iudicas, cernis esse supra ista, non loci altitudine, sed potentiae dignitate.

Quare si animam totiens mutabilem siue uariarum uoluntatum turba siue adfectibus pro rerum copia uel inopia sese flectentibus siue ipsis innumerabilibus ludis phantasmatum . siue obliuione et memoria siue doctrina et inperitia: si ergo animam, ut dixi, his atque huiusmodi motionibus totiens mutabilem sentis non diffundi extendique per locos, sed omnia talia spatia potentiae uiuacitate superare, quid de ipso deo cogitandum aut existimandum est. qui supra omnes rationales mentes inconcussus atque incommutabilis manens tribuit, quod cuique tribuendum est? quem facilius eloqui audet anima quam uidere, et quem tanto minus eloquitur, quanto sincerius uidere potuerit. qui tamen, si, ut Manichaeorum phantasmata perstrepunt, locorum ex una parte determinato, ex aliis inmenso spatio tenderetur, quantaelibet in eo particulae et innumerabilia frusta alia maiora, alia minora pro cogitantis arbitrio metirentur, ut bipedalis in eo uerbi gratia pars octo partibus minor esset quam decempedalis. id enim necesse est contingat omnibus naturis, quae per talia spatia diffusae ubique totae esse non possunt, quod in ipsa anima non inuenitur et ab eis, qui haec considerare non ualent, deformiter de illa et turpiter creditur.

Uerumtamen cum carnalibus animis fortasse non sic agendum est, sed descendendum est potius ad eorum cogitationes, qui naturam incorpoream et spiritalem cogitando persequi uel non audent uel nondum ualent, ita ut nec ipsam cogitationem suam eadem cogitatione considerent et inueniant eam nullo locorum spatio de ipsis locorum spatiis iudicantem. descendamus ergo ad eorum sensus et quaeramus ab eis, iuxta quam partem aut iuxta quod latus. sicut Manichaeus dicit. inlustris illius ac sanctae terrae erat tenebrarum terra. dicit enim: iuxta unam partem ac latus, nec dicit, quam partem uel quod latus. dextrum an sinistrum. sed quodlibet eligant, illud certe manifestum est non dici unum latus. nisi ubi est alterum latus. ubi autem uel tria uel plura sunt latera, aut figurae ambitus intelle-

gitur undique terminatus aut, si ex aliqua parte in inmensum patet, ex iis tamen. quae latera dicuntur, necesse est finiatur. dicant ergo, ex alio latere uel ex aliis lateribus quid adiungebatur terrae lucis, si ex uno latere erat gens tenebrarum V non dicunt; sed cum premuntur, ut dicant, infinita esse dicunt alia latera terrae illius, quam lucis uocant. id est per infinita spatia distendi et nullo fine cohiberi. nec intellegunt iam non esse latera, quod quibusuis tardis ingeniis apertissimum est; tunc enim essent latera. si finibus suis terminarentur. quid ad me, inquit, si non sunt latera? sed cum diceres ”iuxta unam partem ac latus,” aliam quoque partem siue partes et aliud latus siue latera cogebas intellegi. nam si unum tantum latus erat, tantum iuxta latus dici debuit, non ”iuxta unum latus.” sicut in nostro corpore recte dicimus esse aliquid iuxta unum oculum, quia est alter oculus, aut iuxta unam mamillam, quia est altera. si autem dicamus iuxta unum nasum aut iuxta unum umbilicum, cum alius non sit, et a doctis et ab indoctis ridebimur. sed non te uerbis premo; fortassis enim unum quasi unicum appellare uoluisti.

Quid erat ergo iuxta illud latus terrae. quam inlustrem ac sanctam uocas? terra, inquit. tenebrarum. quid? de ista terra saltem concedis, quod corporea erat. necesse est te hoc dicere, quandoquidem omnia corpora inde adseris originem ducere. quid ergo ? quaeso. quamuis tardi, quamuis carnales homines, ne hoc quidem aliquando animadueritis. quod lateribus sibi iungi utraque ista terra non posset. nisi esset utraque corporea? cur ergo nobis dicebatur nescio qua caecitate peruersis tenebrarum tantum terram fuisse uel esse copoream, illam uero, quae terra luminis diceretur, incorpoream et spiritalem credi oportere? expergiscamur aliquando homines boni et saltem admoniti. quod facillimum est. adtendamus duas terras sibi lateribus non posse coniungi. nisi utrumque sit corpus.

Aut si ad ista etiam crassi et tardi sumus. quaero. utrum et ipsa terra tenebrarum unum latus habuerit et cetera infinita sicut terra lucis. non ita credunt; timent enim. ne deo uideatur aequalis. dicunt ergo illam per profundum inmensam . et per longum. sursum uersus autem supra illam spatia infinitae inanitatis adfirmant. et ne ipsa uel simplum, terra autem luminis duplum tenere uideatur, angustant eam a duobus etiam lateribus. tamquam si unus panis — sic enim, quod dicitur, facilius uideri potest — in quadras quattuor decussatim formetur. in quibus tres sint candidae, una nigra; modo de tribus candidis tolle distinctionem et fac illas et sursum uersus et deorsum uersus et undique retro infinitas: sic ab eis esse creditur terra lucis. illam uero nigram quadram fac deorsum uersus et retro infinitam. supra se autem inmensam inanitatem habere: sic opinantur esse terram tenebrarum. sed haec nimis adtentis et studiose inquirentibus quasi secreta demonstrant.

Uerumtamen si ita est, adparet terram tenebrarum a terra lucis duobus lateribus tangi; et utique si duobus tangitur, duobus etiam tangit. certe iuxta unum latus erat terra tenebrarum.

Deinde quam foeda figura terrae lucis adparet. tamquam fissa ungula nigro quodam cuneo subter artato, iliac tantum finita. qua finditur. hians etiam et patens desuper interposito inani, quicquid a superficie terrae tenebrarum sursum uersus inmensum est. quam deinde melior ipsius terrae tenebrarum figura ostenditur, si quidem illa findit. haec finditur; illa

inseritur, haec interpatet: illa in se nulli inanitati dat locum. haec ab inferiore tantum parte laxa non est, qua hostili cuneo subinpletur. indocti ergo homines et auari cum maiorem honorem tribuunt multitudini partium quam unitati. ut sex partes darent terrae lucis, tres deorsum uersus. tres sursum uersus, maluerunt penetrari terram lucis quam penetrare. tali enim figura etsi conmixtam negant. penetratam tamen negare non possunt.

Confer nunc non spiritales catholicae fidei uiros. in quibus quantum in hac uita animus potest, cernit substantiam naturamque diuinam nullis locorum spatiis tendi, nullis liniamentorum dimensionibus figurari, sed confer carnales et paruulos nostros, qui solent auditis in allegoria membris quibusdam corporis nostri — uelut cum dicuntur oculi dei et aures dei, solent deum sibi libertate phantasmatis corporis humani specie figurare —: hos confer iam illis Manichaeis, qui solent istas nugas intentis et curiosis hominibus quasi magna secreta describere, et considera. qui tolerabilius et honestius de deo sentiant: utrum ii, qui eum forma humana summa dignitate in suo genere praedita cogitant, an ii. qui eum infinita mole diffusum, non tamen undique, sed tribus quadris infinitum atque condensum, ex una uero fissum. patentem. hiantem, laxum superius inanitate. cuneatum inferius terra tenebrarum, uel, si ita melius est dicere, apertum superius natura propria. intratum inferius aliena. ecce, ego tecum derideo carnales homines. qui nondum possunt spiritalia cogitare humana forma deum existimantes; deride et tu mecum, si potes, eos, qui tam deformem turpemque fissuram uel scissuram dei, tam inaniter supra hiulcam, tam inhoneste infra obturatam multum miserabili cogitatione imaginantur, cum hoc etiam intersit, quod isti carnales, qui humana forma deum cogitant. si ecclesiae catholicae gremio contenti cum lacte nutriendi sunt. non se in temerarias opiniones praecipitent. sed ibi studium pium quaerendi nutriant, ibi petant, ut accipiant, ibi pulsent, ut eis aperiatur, incipiunt spiritaliter allegorias parabolasque scripturarum intellegere et paulatim sapere diuinas potentias congruenter alibi aurium, alibi oculorum, alibi manuum uel pedum uel etiam alarum atque pennarum, scuti quoque et gladii et galeae ceterarumque talium innumerabilium rerum nomine enuntiari. qua intellegentia quanto magis proficiunt, tanto magis catholici esse firmantur; Manichaei uero quando figurae illius imaginationem reliquerint, Manichaei esse non poterunt. hoc enim quasi proprium atque praecelsum auctoris sui laudibus tribuunt, quod dicunt illa. quae ab antiquis figurate in libris diuina mysteria posita sunt. huic, qui ultimus uenturus erat, soluenda et demonstranda esse seruata, et propterea post istum iam neminem doctorem diuinitus esse uenturum, quia nihil iste per figuras et allegorias dixerit, cum et antiquorum, quae talia fuerant, aperiret et sua enodate manifesteque monstraret. non habent ergo isti, ad quas interpretationes reuertantur, cum illis de auctore suo legitur: iuxta unam uero partem ac latus inlustris illius ac sanctae terrae erat tenebrarum terra. quocumque se uerterint, necesse est, ut phantasmatum suorum miseria coartati in scissuras aut abruptas praecisiones et iuncturas. aut fulturas turpissimas incidant: quas non dicam de incommutabili natura dei, sed de omni natura incorporea quamuis mutabili, sicut est anima. miserrimum est credere. et tamen, si non possem me intendere ad superiora neque cogitationes meas a falsis imaginationibus. quas per sensus corporeos memoria fixas gero, in libertatem ac sinceritatem naturae spiritalis euoluere. quanto melius humani cor-

poris forma deum cogitarem, quam illum nigrum cuneum scissurae inferiori eius adfigerem superioremque uastissimam laxitatem non inueniens. unde oppilarem, sic inmensa inanitate patentem et hiantem relinquerem ? quid ista opinione foedius ? quid tenebrosius hoc errore dici aut fingi potest ?

Deinde uolo mihi dicatur, quoniam lego deum patrem et supra lucidam beatamque terram fundata regna eius, utrum unius et eiusdem substantiae atque naturae sint et pater et regna eius et terra. quod si ita est, iam non quasi aliam naturam, quod quasi corpus sit dei, cuneus ille gentis tenebrarum diffindit et penetrat — quod quidem ipsum esset ineffabili deformitate turpissimum — sed ipsam omnino naturam dei cuneus ille terrae tenebrarum diffindit et penetrat. rogo, cogitate ista, homines estis, rogo, cogitate ista et fugite taliumque phantasmatum sacrilegia dilaniatis, si fieri potest, pectoribus de fide uestra eradicate atque propellite. an dicturi estis non unius eiusdemque naturae illa tria esse, sed alterius patrem, alterius regna. alterius terram, ut suas naturas atque substantias habeant singula diuersas et excellentiae gradibus ordinatas ? quod si uerum est, non duas, sed quattuor naturas Manichaeus praedicare debuerat. si autem unam naturam habet pater et regna, terra uero sola diuersam, tres naturae fuerant praedicandae. aut si propterea duas dicere maluit, quia terra tenebrarum non pertinet ad deum, quaero, quomodo ad deum lucis terra pertineat. si enim et naturam habet diuersam et non eam genuit neque fecit, non ad eum pertinet et in alieno regna eius locata sunt. aut si propterea pertinet, quia uicina est, pertineat et terra tenebrarum, quae terram lucis non modo uicinitate contingit, sed etiam penetratione dissulcat. si autem genuit eam, non eam credi oportet diuersam habere naturam. quod enim genuit deus, hoc oportet credi esse, quod deus est, sicut de unigenito filio in catholica creditur. itaque ad illam fugiendam et detestandam turpitudinem uos necessitas reuocat, ut non terram quasi aliam et diuersam, sed ipsam dei naturam niger cuneus ille diffindat. quodsi non genuit, sed fecit eam deus, quaero, unde fecerit. si de se ipso, quid aliud est genuisse? si de aliena aliqua natura, quaero, utrum bona an mala. si bona, erat ergo aliqua natura bona, quae non pertinebat ad deum: quod nullo modo dicere audebitis. si autem mala, non ergo gens illa tenebrarum sola natura mala erat. an forte iam inde adsumpserat partem aliquam deus, quam in terram lucis conuerteret et super illam sua regna stabiliret? de tota ergo id fecisset, ut iam olim mala natura nulla esset. quodsi non de aliena substantia fecit terram lucis. restat, ut eam de nihilo fecerit.

Quare si uobis iam persuadetur posse aliquid boni omnipotentem deum de nihilo facere, uenite in catholicam et discite omnes naturas, quas fecit et condidit deus, excellentiae gradibus ordinatas a summis usque ad infimas, omnes bonas, sed alias aliis esse potiores, easque factas esse de nihilo, cum deus artifex per sapientiam suam potentialiter, ut ita dicam, operaretur, ut posset esse, quod non erat, et in quantum esset, bonum esset; in quantum autem deficeret, se non de deo genitum, sed ab ipso de nihilo factum ostenderet. quid enim uos teneat, si consideretis, non inuenitis, cum terram luminis, quam describitis, neque hoc esse, quod deus est, possitis dicere, ne in ipsam dei naturam foeditas quadrae illius inartetur; neque de illo genitam, ne nihilominus hoc, quod deus est, cogatur intellegi et ad eandem deformitatem redeat; nec alienam ab illo, ne in alieno regna eum posuisse

et non duas, sed tres naturas dicere urgeamini; neque ab eodem de aliena factam substantia, ne aut bonum aliud fuerit . praeter deum, aut malum praeter gentem tenebrarum. remanet igitur uobis, ut de nihilo terram luminis deum fecisse fateamini, et non uultis credere. quodsi magnum aliquod bonum, quod tamen illo ipso esset inferius, deus ex nihilo facere potuit. potuit etiam, quia bonus est et nulli bono inuidet, facere alterum bonum, quod illo priore esset inferius; potuit et tertium, cui secundum praeponeretur, et deinde usque ad infimum bonum naturarum factarum ordinem ducere, donec uniuersitas earum non numero indefinito incerta difflueret. sed certo terminata consisteret. aut si nec de nihilo istam luminis terram deum fecisse uultis fateri, non erit exitus. quo tantas turpitudines et tam sacrilegas opiniones euadatis.

Aut uidete certe, quoniam liberum est carnali cogitationi phantasmata qualia libuerit opinari, ne forte possitis aliam quamcumque formam huic coniunctioni duarum terrarum inuenire. ne tam detestabilis et auersanda rerum facies animo occurrat, terram scilicet dei, siue Sit eiusdem naturae, qua deus est, siue diuersae, in qua tamen dei regna fundata sint, ita ingenti mole per inmensum iacere, ut per infinitum porrectis et apertis membris iaceat. quibus foedissime atque turpissime ab inferiore parte recipiat etiam ipsum inmensae magnitudinis inartatum illum cuneum terrae tenebrarum. sed quicquid aliud inueneritis figurae. quo duae istae terrae sibi coniungantur, delere profecto Manichaei litteras non potestis: non dico alias, quibus expressius ista descripsit — fortassis enim quia paucioribus notae sunt. minus periculi habere uideantur istas ipsas, de quibus nunc agitur, epistulae fundamenti, quae fere omnibus, qui apud uos inluminati uocantur, solet esse notissima. hic quippe ita scribitur: iuxta unam uero partem ac latus illius inlustris ac sanctae terrae erat tenebrarum terra profunda et inmensa magnitudine.

Quid expectamus amplius? tenemus enim, quod iuxta latus erat. quomodo libet iam fingite figuras et qualialibet liniamenta describite, moles certe illa inmensa terrae tenebrarum aut recto latere adiungebatur terrae lucis aut curuo aut tortuoso. sed si tortuoso, et illa sancta terra tortuosum habet latus; nam si ipsa rectum habet latus et tortuoso huius latere tangitur, interpatent cauernae quaedam profundae per infinitum inanes nec iam supra terram tantum tenebrarum inanitas erat, sicut audire solebamus. quod si ita est, quanto melius erat, ut se aliquanto longius terra luminis remoueret atque illa inanitas tanta interesset, ne omnino posset a tenebrarum terra ulla ex parte contingi! immo etiam tantum spatium pateret inanis profunditatis, ut si qua gentis illius oreretur inprobitas, etiamsi temere transilire in illam uellent principes tenebrarum — quoniam nec uolare posunt corpora, \' nisi aere corporeo subportentur —, per illud inane praecipitati et, quia infinitum deorsum uersus esset, ad nullum aliquando fundum peruenientes, etiamsi semper possent uiuere, numquam tamen, dum deorsum semper feruntur, possent nocere. si autem curuo latere adiungebatur, terra quoque lucis curuo eam sinu deformiter recipiebat. aut si introrsus ista quasi specie theatri curua erat, curuam terrae luminis partem tali sinu receptam non minus deformi copulatione amplectebatur. aut si ista curuum habebat latus et illa rectum, non ex toto eam latere adtingebat. et utique melius erat, sicut supra dixi, ut nulla ex parte contingeret tantumque inane interesset, ut et iusto interuallo utramque

terram seiungeret et temerarios inprobos per infinitum praecipites nihil nocere permitteret. quodsi recto latere latus rectum adtingebat, non uideo quidem aliqua uel receptacula uel hiatus, sed plane uideo tantam pacem tantamque secum terrae utriusque concordiam, ut maior coniunctio esse non possit. quid enim speciosius, quid conuenientius quam rectum recto ita copulari, ut nulla ex parte sinus aliquis uel flexus disrumpat aut dirimat naturalem ac stabilem per infinitum spatium loci et ab infinita aeternitate iuncturam ? quae recta latera utriusque terrae, etiamsi interposito inani separarentur, non solum per se ipsa pulchra essent, quia tam recta essent, sed interiecto quoque interuallo ita sibi congruerent, ut hinc atque illinc pariles rectitudines etiamsi nulla coniunctione, ipsa tamen similitudine in unam pulchritudinem conuenirent. cum autem accedit ista coniunctio, quid concordius et pacatius hac utraque terra, quid uero etiam ipsa copulatione duorum rectorum laterum pulchrius dici aut cogitari possit, non inuenio.

Quid faciam cum errore peruersis et consuetudine inplicatis miserrimis animis? non enim sciunt isti homines. quid loquantur, cum haec loquuntur; non enim adtendunt. rogo, nemo uos urget, nemo in certamen premit, nemo praeteritis insultat erroribus, nisi qui diuinam misericordiam expertus non est. ut careret erroribus, tantum id agamus, ut aliquando finiantur. intuemini paululum sine animositate et amaritudine — omnes homines sumus, non nos, sed errores et falsitates oderimus — quaeso, intuemini paululum. deus misericordiarum, adiuua intuentes et uerum quaerentibus interius lumen accende. quid enim intellegimus, si non intellegimus rectum melius esse quam prauum? quaero ergo a uobis, si placide modesteque accipitis, rectum latus terrae tenebrarum, quod recto lateri terrae lucis adiungitur, si quispiam deprauaret, nullamne illi pulchritudinem adimeret. necesse est fateamini, si latrare nolitis, non solum ei, si deprauetur, pulchritudinem auferri, sed eam etiam pulchritudinem, quam cum recto latere terrae luminis potuit habere communem. hanc ergo auferens et de recto prauum faciens, ut discordaret, quod concordabat, et abhorreret, quod congruebat, numquid aliquam inde auferret substantiam? sic ergo discite non substantiam malum esse, sed sicut in corpore conmutatione formae in deterius amitti speciem uel potius minui et foedum dici, quod pulchrum antea dicebatur, et displicere corpus, quod ante placuerat: sic in animo rectae uoluntatis decus, quo pie iusteque uiuitur, conmutata in deterius uoluntate deprauari; quo peccato effici animam miseram, quae honestate rectae uoluntatis beatitatem obtinebat, nulla addita detractaue substantia.

Deinde etiam illud cogitate, quia etsi concedamus aliis causis latus terrae tenebrarum malum esse, quod obscurum, quod tenebrosum uel si quid aliud dici potest, non tamen in eo, quod rectum est, malum est. sicut ergo concedo esse in eius colore aliquid mali, sic necesse est et uos concedatis esse in eius rectitudine aliquid boni. nefas est itaque hoc quantumcumque boni est alienare ab artifice deo, a quo esse omne bonum, quod in quacumque natura est, nisi credimus, perniciosissime erramus. quomodo ergo ille et summum malum esse dicit hanc terram, in cuius lateris rectitudine inuenio, quantum ad corpus adtinet, non paruae pulchritudinis bonum, et ab omnipotente atque optimo deo eam uult esse penitus alienam, cum id ipsum bonum, quod in illa inuenimus, cui alii tribuendum sit nisi auctori bonorum omnium. non inueniamus? sed malum erat, inquit, etiam illud latus. puta

malum esse: deterius esset certe, si non rectum, sed distortum esset. quomodo est igitur summum malum, quo potest aliquid cogitari deterius ? deinde necesse est aliquid boni sit. quo carendo fit res quaecumque deterior; carendo autem rectitudine fieret latus illud deterius: inest ergo illi boni aliquid, rectitudo. et numquam mihi dices, unde inest, nisi ad eum te contuleris. a quo siue magna siue parua, omnia tamen bona esse fateamur. sed iam a lateris huius consideratione transeamus ad alia.

Habitabant, inquit, in illa terra ignea corpora, genera scilicet pestifera. cum dicit "habitabant," animata utique atque uiuentia uult intellegi. sed ne de uerbo calumniari uelle uideamur, adtendamus istos omnes habitatores terrae illius, quemadmodum in quinque genera uiua distribuat. hic infinitae, inquit, tenebrae ex eadem manantes natura inaestimabiles cum propriis fetibus; ultra quas erant aquae caenosae ac turbidae cum suis inhabitatoribus; quarum interius uenti horribiles et uehementes cum suo principe et genitoribus. rursum regio ignea et corruptibilis cum suis ducibus et nationibus. pari more introrsum gens caliginis ac fumi plena. in qua morabatur inmanis princeps omnium et dux habens circa se innumerabiles principes, quorum omnium ipse erat mens atque origo: haeque fuerunt naturae quinque terrae pestiferae. animaduertimus quinque naturas quasi partes unius naturae, quam uocat terram pestiferam. hae sunt autem: tenebrae, aquae,. uenti, ignis. fumus; quas quinque naturas sic ordinat, ut exteriores ceteris sint tenebrae, a quibus numerare incipit. intra tenebras aquas constituit; intra aquas uentos; intra uentos ignem; intra ignem fumum. et habebant istae quinque naturae sua quaeque genera inhabitatorum suorum, quae nihilominus quinque sunt. quaero namque, utrum unum genus habitantium fuerit in omnibus quinque naturis, an diuersa genera, sicut naturae ipsae diuersae sunt. diuersa fuisse respondent et de aliis libris ita docent, quod tenebrae serpentes habuerunt; aquae natantes, sicut sunt pisces; uenti uolantes, sicut sunt aues; ignis quadrupedes, sicuti sunt equi, leones et cetera huiusmodi; fumus bipedes, sicuti sunt homines.

Quis igitur ista ordinauit? quis distribuit atque distinxit? quis numerum, qualitatem, formas, uitam dedit ? haec enim omnia per se ipsa bona sunt nec inuenitur, unde cuique naturae nisi ab omnium bonorum deo auctore tribuantur. non enim sicut chaos describere, uel quo modo insinuare etiam poetae solent informem quandam materiem sine specie, sine qualitate, sine mensuris, sine numero et pondere, sine ordine ac distinctione confusum nescio quid atque omnino expers omni qualitate, — unde illud quidam doctores graeci iiroiov uocant — non ergo sic isti hanc quam uocant terram tenebrarum insinuare conantur, sed omnino aliter longeque diuerse atque contrarie latus lateri adiungunt atque conliniant: naturas quinque numerant, distingunt, ordinant, qualitatibus propriis enuntiant nec eas desertas infecundasque esse permittunt, sed suis inhabitatoribus conplent eisque ipsis formas congruas et suis habitationibus adcommodatas adtribuunt et quod antecellit omnibus, uitam. haec tanta bona enumerare et ab auctore omnium bonorum deo aliena esse dicere, hoc est nec in rebus agnoscere tantum ordinis bonum nec in se tantum erroris malum.

Sed ista, inquit, genera quinque illas naturas inhabitantia saeua erant atque pestifera. quasi ego in eis saeuitiam pestemque laudauerim. ecce, ego tecum uitupero, quae in il-

lis mala esse criminaris, lauda tu mecum, quae in illis bona ipse commemoras: ita uidebis bona malis permixta te uelle constituere pro summo et extremo malo. uitupero ibi tecum pestem, lauda ibi mecum salutem; non enim genera illa uel gigni uel nutriri uel inhabitare illam terram sine aliqua salute potuissent. uitupero ibi tecum tenebras, lauda ibi mecum fecunditatem; tenebras enim dicis „inaestimabiles. et addis tamen "cum propriis fetibus," quamquam tenebrae non sunt corporeae totumque hoc nomen lucis absentia est, sicut nuditas carere uestitu et inanitas uacare corporis plenitudine; ac propterea tenebrae nihil gignere potuerunt, quamuis terra potuerit tenebrosa, id est carens luce aliquid gignere. sed interim hoc omittamus. fetus tamen ubi exoriuntur, et temperamentum est aptum saluti et quaedam concordia numerosa ordinat atque in unitatem coaedificat membra nascentium sibimet inuicem moderationis pace congruentia. quae omnia quis non intellegat maiore laude quam tenebras uituperatione dignanda? uitupero ibi tecum caenum turbidum aquarum, lauda ibi mecum et ipsam speciem qualitatemque aquarum et inhabitatorum natantium membra congruentia, uitam corpus continentem et regentem et omne temperamentum sui generis ualetudini adcommodatum. quantumuis enim aquas caenosas turbidasque reprehendas, eo tamen, quod tales aquas dicis, ut animantia sua possent et gignere et continere, speciem illis qualiscumque corporis et partium similitudinem, qua in unam formantur pacanturque qualitatem, auferre non potes, quia si abstuleris, nullum erit corpus: quae omnia, si es homo, sentis esse laudanda. et quantumuis illorum inhabitatorum saeuitiam et inter se impetus dilacerationis et uastationis exaggeres, non eis tamen adimis numerosos formarum terminos, quibus sibi singula eorum corpora membrorum parilitate pacata sunt, et temperamentum salutis, et moderamen animae partes sui corporis in unitatem amicitiae concordiaeque redigentis: quae si humano sensu intueris, uides plus esse laudanda quam illa uituperanda, quae displicent. uitupero ibi tecum horrorem uentorum, lauda ibi mecum eorundem uentorum spirabilem nutricemque naturam et speciem corporis conuenientia partium continuati atque diffusi : quibus rebus omnibus illos inhabitatores suos poterant et gignere et \' alere et salubriter continere eorumque inhabitatorum, cum cetera, quae in omnibus animantibus superiore ratione laudata sunt, tum proprie inpigros et faciles unde uelint et quo uelint transitus et alarum in uolatu concordem nisum et non inparem motum. uitupero ibi tecum corruptionem ignis, lauda ibi mecum genitabilem ignem et uigentem oportunamque eius temperationem nascentibus, et ut coalescerent et ut suis numeris liniamentisque perficerentur et ut uiuere atque habitare ibi possent: quae omnia non solum in ignis habitatione, sed in ipsis quoque habitantibus miranda et laudanda esse cognoscis. uitupero ibi tecum obscuritatem fumi et inmanitatem principis, qui in eo, sicut dicis, morabatur, lauda ibi mecum, quod uel in ipso fumo nullam partem inuenis dissimilem ceteris, ex quo in genere suo partium inter se suarum congruentiam modumque custodit. ut quadam unitate sit quod est: quae nemo sobrie considerat et non mirabiliter laudat. quid? quod etiam fumo addis uim potentiamque generandi, quando eidem quoque inhabitatores principes tribuis, ut quod hic numquam uidimus, ibi fumus fecundus sit et salubrem suis habitatoribus praebeat mansionem.

Sections 31 to 43

Quod etiam in ipso fumi principe inmanitatem solam aduertisti, quam uituperares, nonne debuisti adtendere cetera, quae te in eius naturae laudem cogerent? habebat enim animam et corpus, illam uiuificantem, hoc uita inspiratum, cum illa regeret, hoc obtemperaret; illa praeiret, hoc subsequeretur; illa contineret, hoc non diffl ueret; illa moueret in numeros, hoc numerosa membrorum conpagine constabiliretur. nonne te ad laudem mouet in hoc uno principe uel pax ordinata uel ordo pacatus? quod autem de uno dictum est, hoc de * ceteris intellegi licet. sed enim erat in alios ferus et inmanis. non hoc laudo, sed tanta illa, quae non uis adtendere. quae si uel admonitus intuetur atque considerat, quisquis Manichaeo temere credidit, sine dubitatione cognoscit, cum de istis naturis loquitur, de bonis quibusdam se loqui, sed non summis et infabricatis, sicuti est deus una trinitas, neque de his fabricatis, quae sublimiter ordinata sunt, sicuti sunt angeli sancti et beatissimae potestates, sed de infimis et pro sui generis modulo in imo rerum ordinatis bonis: quae dum conparantur superioribus, uituperandae ab inperitis existimantur, et dum consideratur, quantum his desit boni, quod illis adest, eiusdem boni absentia mali nomen tenet. et ego quidem propterea sic de istis naturis disputo, quoniam ea nominantur, quae in hoc mundo nota nobis sunt. nouimus enim tenebras, aquas, uentos, ignem, fumum; nouimus etiam animalia serpentia, natantia, uolantia, quadrupedia, bipedia: in quibus. omnibus exceptis tenebris, quae, ut dixi, nihil sunt aliud quam lucis absentia, quae oculis non uidendo discernuntur — sicut silentium auribus non audiendo — non quia tenebrae sunt aliquid, sed quia lux non est — sicut non quia silentium est aliquid, sed quia sonus non est — exceptis ergo tenebris in hac enumeratione ceterae naturae sunt et omnibus notae, quarum speciem, quia, in quantumcumque est, laudabilis et bona est, nemo prudens abalienat ab auctore omnium bonorum deo.

Nam ille Manichaeus, sicut uoluit naturas, quas hic didicit, ordinare in phantasmatibus suis uelut in gente tenebrarum, omnino falsus esse conuincitur. primo quia tenebrae nihil possunt gignere, ut dictum est. sed non, inquit, tales erant illae tenebrae, quales hic nosti. unde ergo me de illis doces? an forte tam uerbosus doctrinae pollicitator cogis, ut credam? sed fac me credere. illud tamen scio, quod si non habebant aliquam speciem, sicut istae non habent, nihil generare potuerunt; si autem habebant, meliores erant. tu autem cum dicis non fuisse tales, quasi peiores aliquas credi cupis. posses dicere etiam silentium, quod sic est auribus ut tenebrae oculis, aliqua ibi surda uel muta animalia genuisse, ut,

cum tibi diceretur non esse aliquam naturam silentium, responderes ”sed non tale silentium, quale hic nosti,” ut omnino quod uelles, diceres eis, quos semel, ut tibi crederent, decepisses. quamquam id, quod eum induxit, ut in tenebris serpentia nata esse confingeret, in ipsis quidem primordiis nascentium potuit bene animaduerti. sed sunt serpentes, qui tam acute uident et sic praesentia lucis exultant, ut grauissimum testimonium contra eum dicere uideantur. deinde in aquis natantia facile fuit hic discernere et ad illa transferre phantasmata; sic et in uentis uolantia, quoniam huius crassioris aeris inpulsus, in quo aues uolitant, uentus dicitur; in igni uero quadrupedia unde illi fingere in mentem uenerit, nescio. et tamen non frustra hoc dixit, sed parum adtendit et errauit nimis. hanc enim solent rationem reddere, quod quadrupedes edaces sint et in concubitum multum ferueant. sed multi homines edacitate sua superant quemlibet quadrupedem, qui certe bipedes sunt, quos non ignis, sed fumi esse filios dicit. anseribus uero non facile quicquam edacius inuenitur; quos siue in fumo ponat, quia bipedes sunt, siue in aquis, quia natare amant, siue in uentis, quia pennati sunt, et interdum uolant: ad ignem certe secundum eius distinctionem non pertinent. quod autem adtinet ad feruorem concubitus, credo eum animaduertisse hinnientes equos et saepe morsis frenis raptos in feminas: quod animaduersum dum uult cito scribere, non adtendit passerem parietinum, in cuius conparatione quiuis admissarius frigidissimus inuenitur. bipedes uero in fumo cum ab eis quaeritur quare ordinauerit, respondent elatum et superbum esse bipedum genus; hinc enim homines trahere originem dicunt; et quoniam fumus globosus et quasi tumidus in auras erigitur, superbis esse similem non absurde adtenderunt. quae animaduersio sufficere debuit ad aliquam similitudinem dandam de superbis hominibus, siue allegoriam uel formandam uel intellegendam; non tamen, ut ideo bipedes animantes in fumo et de fumo nati esse credantur. nam et\’ in puluere nasci debuerunt, quia saepe non minore ambitu et elatione surgit in caelum; et in nebulis, quia plerumque de terra ita exhalantur, ut longe intuentibus incertum etiam faciant, fumusne an nebulae sint. postremo cur in aquis et uentis de habitandi patientia ad habitatores ductum est argumentum ? quia uidemus et natantia in aquis et uolantia in uentis uiuere. ignis uero et fumus non deterruit hominem mentientem, ut puderet eum tales ibi habitatores constituere, quibus nihil constitueretur absurdius? nam quadrupedem ignis incendit atque corrumpit et bipedes fumus offocat et necat. uel hinc certe cogitur fateri se meliores dicere in gente tenebrarum istas fuisse naturas, ubi uult omnia peiora credi. siquidem ibi gignebat ignis quadrupedem et nutriebat et continebat innoxie uel etiam commodissime. similiter et fumus bipedes suos clementissimo sinu editos non solum sine molestia, sed uitaliter atque indulgenterusque in illum principatum educauerat et continebat. ita ostenduntur ista mendacia animaduersione rerum, quae uidentur in mundo, sed minus diligenti minusque sollerti ca.rnali sensu concepta et phantasmatis parturita et temeritate edita atque conscripta haereticorum numerum auxisse.

Sed illo genere magis urgendi sunt, ut intellegant, si possunt, quam uere in catholica dicatur omnium naturarum esse auctorem deum. quo de genere superius agebam, cum dicerem: uitupero tecum pestem, caecitatem, caenositatem turbidam, horribilem uehementiam, corruptibilitatem, inmanitatem principum et his similia; lauda tu mecum speciem,

distinctionem, ordinationem, pacem, unitatem formarum, mem- \'brorum congruentias et numerosas parilitates, uitalia spiramenta et nutrimenta, temperamentum salutis, regimen et moderamen animae famulatusque corporum, similitudinem concordiamque partium in singulis naturis uel quae habitabant uel quae habitabantur et cetera huiusmodi. sic enim intellegunt, si tamen sine pertinacia uelint adtendere, iam et bona et mala se miscere, cum loquuntur de illa terra, ubi solum et summum malum fuisse crediderunt, itaque, si tollantur illa, quae mala enumerata sunt, bona illa, quae laudata sunt, sine ulla uituperatione remanere; si autem bona ipsa tollantur, nullam remanere naturam. ex quo iam uidet, qui potest uidere, omnem naturam, in quantum natura est, bonum esse, quia ex una eademque re, in qua et ego, quod laudarem, et ille, quod uituperaret, inuenit, si tollantur ea, quae bona sunt, natura nulla erit; si autem tollantur ea, quae displicent, incorrupta natura remanebit. tolle de aquis, ut sint caenosae et turbidae, remanent aquae purae atque tranquillae; tolle de aquis partium concordiam, non erunt aquae. si ergo malo illo adempto manet natura purgatior, bono autem detracto non manet ulla natura, hoc ibi facit naturam, quod bonum habet; quod autem malum, non natura, sed contra naturam est. tolle de uentis horrorem et nimium inpetum, qui tibi displicet, potes cogitare uentos lenes atque moderatos; tolle de uentis partium similitudinem, qua eorum corpus in unitatem continuatur et sibi pacatur, ut corpus sit, nulla suberit natura, quam cogites. longum est persequi cetera; sed manifestum est eis, qui nullo studio partium iudicant, cum istae naturae commemorantur, adiungi eis quaedam, quibus displiceant; quae cum detrahimus, naturae meliores manent. unde intellegitur eas, in quantum naturae sunt, bonas esse, quia cum eis uicissim omne, quod bonum habent, detraxeris. naturae nullae erunt. animaduertite etiam, qui recte uultis iudicare, illum quoque principem inmanem; cui si auferatur inmanitas, adtendite quanta laudabilia remanebunt: conpago corporis, membrorum hinc atque inde. congruentia, formae unitas et pax contextarum inter se partium, animae regentis et uegetantis famulantisque et uegetati corporis ordo et dispositio. quae omnia si auferantur, et si qua forte minus enumeraui, nulla prorsus natura subsistet.

Sed fortasse dicatis illa mala de talibus naturis non posse auferri et ideo naturalia debere accipi. non nunc quaeritur, quid possit uel non possit auferri, sed certe non paruum lumen est ad intellegendum omnes naturas, in quantum naturae sunt. bonas esse, quod sine illis malis cogitari bona illa possunt, sine bonis autem illis nulla natura cogitari potest. nam sine turbatione caeni possum aquas cogitare, sine pace autem continuatarum partium nulla species corporis animo occurrit, aut ullo modo sentiri potest. ac per hoc nec illae caenosae aquae sine isto bono esse potuerunt, quo bono fiebat, ut aliqua natura corporea posset esse. nam quod dicitis, quod illa mala de naturis talibus non possunt auferri, respondetur, quod et illa bona de naturis talibus non possunt auferri. cur ergo istas res propter mala, quae auferri non posse arbitramini, mala naturalia uocare uultis, propter ea bona uero, quae auferri non posse conuincimini, bona naturalia uocare non uultis?

Restat, ut quaeratis — nam ipsa solet esse uox ultima — unde sint illa mala, quae mihi quoque displicere dicebam. respondebo fortasse. si uos prius dixeritis, unde sint illa bona, quae uos quoque laudare cogimini, si absurdissimi cordis esse non uultis. sed quid ego is-

tud quaeram, cum utrique fateamur omnia, quaecumque et quantacumque bona sunt, ab uno esse deo, qui summe bonus est ? resistite ergo uos ipsi Manichaeo, qui tot et tanta bona, quae commemorauimus iusteque laudauimus, pacem concordiamque partium in unaquaque natura, salutem ualentiamque animantium et cetera, quae repetere iam piget, ita in terra conmenticia tenebrarum esse arbitratus est, ut ab illo deo, quem bonorum omnium fatetur auctorem, alienare conaretur. non enim ea bona uidit, dum hoc solum adtendit, quod displiceret, tamquam si quispiam leonis fremitu exterritus et eum intuens trahentem ac dilaniantem pecorum aut hominum corpora, quaecumque adprehendisset, puerili quadam infirmitate animi tanto timore percelleretur, ut solam feritatem leonis intuens atque saeuitiam, cetera eius neglegens omnino atque praeteriens naturam illius animantis non tantum malum, sed magnum malum esse clamaret, tanto scilicet exaggeratius, quanto timidius; at si edomita feritate duci leonem mansuetum uideret, praesertim si numquam antea fuisset de illa bestia territus, tunc uacaret securo atque intrepido leonis pulchritudinem considerare atque laudare. de quo ego nihil dicam, nisi quod ad rem maxime pertinet, fieri posse, ut aliqua natura offendat ex aliquo et in totam nascatur odium, cum manifestum sit multo meliorem esse speciem uerae ac uiuae bestiae, etiam cum terret in siluis, quam imitatae atque simulatae, cum in pariete picta laudatur. hoc ergo errore ille nos non decipiat nec caecos faciat ad considerandas naturarum species, cum quaedam in eis ita reprehendit, ut omni ex parte cogat displicere, quod omni ex parte reprehendere non potest. atque hoc modo animum ad aequum iudicium conponentes quaeramus iam, unde sint cum illis bonis mala, quae me quoque inprobare dicebam. quod facilius uidebimus, si in unum nomen potuerimus cuncta conferre.

Quis enim dubitet totum illud quod dicitur malum nihil esse aliud quam corruptionem ? possunt quidem aliis atque aliis uocabulis alia atque alia mala nominari, sed quod omnium rerum malum sit, in quibus mali aliquid animaduerti potest, corruptio est. sed corruptio peritae animae inperitia uocatur; corruptio prudentis inprudentia; corruptio iustae iniustitia; corruptio fortis ignauia; corruptio quietae atque tranquillae cupiditas uel metus uel tristitia uec iactantia; deinde in corpore animato corruptio sanitatis dolor et morbus; corruptio uirium lassitudo; corruptio quietis labor; deinde in ipso solo corpore corruptio pulchritudinis foeditas; corruptio rectitudinis prauitas; corruptio ordinis peruersitas; corruptio integritatis discissio aut fractura aut diminutio. longum est et difficile et harum rerum, quas commemoraui, et aliarum innumerabilium omnes corruptiones nominatim enuntiare, cum etiam multae, quae dicuntur in corpore, possint et in anima dici et innumerabilia sint, in quibus propria uocabula corruptio teneat. uerumtamen uidere iam facile est nihil nocere corruptionem, nisi quod labefacit naturalem statum, et ideo eam non esse naturam, sed contra naturam. quodsi non inuenitur in rebus malum nisi corruptio et corruptio non est natura, nulla utique natura malum est.

Sed si hoc forte intellegere non ualetis, illud adtendite, quod omne, quod corrumpitur, bono aliquo minuitur, quia si non corrumperetur, incorruptum esset; si uero etiam non posset omnino corrumpi, incorruptibile esset. necesse est autem, ut siue incorruptio siue incorruptibilitas bonum sit, si malum est corruptio. sed nunc de incorruptibili natura nulla quaesito

est; de his agitur, quae possunt corrumpi quae dum non corrumpuntur, incorrupta dici possunt, incor- . ruptibilia non possunt. illud enim solum incorruptibile proprie dicitur, quod non tantum non corrumpitur, sed etiam nulla ex parte corrumpi potest. incorrupta ergo quaecumque sunt et tamen corrumpi possunt, cum corrumpi coeperint, eo ipso bono minuuntur, quo incorrupta erant, et magno quidem bono, quia magnum malum est corruptio; et quamdiu in eis augeri corruptio potest, tamdiu habent bonum, quo minuantur. quapropter naturae illae, quas in terra tenebrarum fuisse confingit. aut poterant corrumpi aut non poterant. si non poterant, incorruptibiles erant, quo bono superius nihil est. si poterant, aut corrumpebantur, aut non corrumpebantur; si non corrumpebantur, incorruptae erant, quod uidemus dici sine magna laude non posse; si autem corrumpebantur, minuebantur illo tam magno bono; si minuebantur quo bono, habebant bonum, quo minuerentur. quodsi habebant bonum, non erant naturae illae summum malum et omnis Manichaei fabula falsa est.

Sed quoniam quaesiuimus, quid esset malum, neque hoc naturam, sed contra naturam esse cognouimus, consequenter quaerendum est, unde sit: quod ille si fecisset, minus fortasse in has tanti erroris angustias laberetur. praepropere quippe ac praepostere quaesiuit, unde esset, quod primo non quaesierat, quid esset; et ideo nullo modo potuerunt quaerenti occurrere nisi uana phantasmata, quibus difficile animus carnalibus sensibus multum pastus exuitur. dicet ergo aliquis non iam certare, sed non errare desiderans: unde est ista corruptio, quod quasi generale malum rerum bonarum, sed tamen corruptibilium esse conperimus? qui talis quaerit, cito inuenit magno ardore uerum petens et constanti perseuerantia pulsans pie. per homines enim commemoratio aliqua signis uerborum fieri potest; docet autem unus uerus magister, ipsa incorruptibilis ueritas, solus magister interior: qui etiam exterior factus est, ut nos ab exterioribus ad interiora reuocaret, et formam serui accipiens, ut surgentibus eius sublimitas innotesceret, iacentibus humilis adparere dignatus est. in eius nomine subplices simus et per eum misericordiam patris inplorantes ista quaeramus. primo enim breuissime responderi potest quaerentibus, unde corruptio est, cum dicitur: ex eo, quod hae naturae, quae corrumpi possunt, non de deo genitae, sed ab illo de nihilo factae sunt: quas quoDiam bonas superior ratio demonstrauit, nemo potest recte dicere ”non fecisset deus bona”; si autem dixerit ”summe bona ea fecisset” oportet intellegat summum bonum ipsum esse, qui fecit haec bona.

Quid mali, inquis, fieret, si et ista fierent summe bona? et tamen si quis ex nobis quaereret accepto et credito deo patre summo bono, si esset aliud summe bonum, unde esse nobis pie uideretur, nullo modo recte responderemus nisi de deo patre, qui summe bonus est. quod ergo de illo est, meminerimus natum de illo esse, non ab eo factum de nihilo, et ideo et hoc summe, id est incorruptibiliter bonum esse, uidemusque iniuste flagitari, ut tam summe bona sint, quae fecit de nihilo, quam summe bonus est, quem de se genuit: quem nisi unum genuisset, non id, quod ipse est, genuisset, quia ipse unus est. quapropter unico quidem filio, per quem facta sunt a patre omnia bona de nihilo, inperite atque inpie fratres quaeruntur, nisi ex eo, quod in homine adparere dignatus est. nam ideo et unigenitus in scripturis et primogenitus dicitur: unigenitus a patre, primogenitus ex mortuis. et uidimus, inquit,

gloriam eius tamquam unigeniti a patre, pleni gratia et ueritate, et Paulus dicit: ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Quodsi dixerimus ”non iam essent ista bona, quae de nihilo facta sunt, sed tantummodo dei natura esset”, inuidebimus tantis bonis et uox inpia est, iniuriam putare non hoc esse, quod deus est, et ideo nolle esse aliquod bonum, quoniam ei praeponitur deus. quaeso, patere, natura animae rationalis, aliquanto minus te esse quam deus est, et tanto minus, ut post ipsum te melius aliquid non sit, patere, inquam, et mitesce illi, ne te adhuc repellat in infima, ubi per angustias poenales etiam atque etiam bonum, quod es, uilescat tibi. superba es in deum, si indignaris, quod te antecedit, et nimis contumeliose de illo sentis, si non ineffabiliter gratularis tam magnum bonum esse te, ut solus sit ille praestantior. quo constituto atque firmato illud ne dixeris: me solam naturam deus facere debuit; nollem, ut post me aliquid boni fieret. non enim quod bonum est post deum, iam debuit esse nouissimum. et hinc maxime adparet, quantam tibi tribuerit dignitatem, quod deus, qui solus tibi naturaliter dominatur, fecit alia bona, quibus tu quoque dominareris. nec mireris, quod nunc tibi non omni modo seruiunt et te aliquando etiam cruciant, quia dominus tuus maiorem habet potestatem in ea, quae tibi seruiunt, quam tu ipsa, tamquam in seruos seruorum suorum. quid ergo mirum, si tibi peccanti, id est non obtemperanti domino tuo poenalia, quibus dominabaris, effecta sunt? quid enim tam iustum et quid iustius deo? hoc namque humana natura in Adam meruit, de quo nunc non est disputandi locus; sed tamen dominator iustus et iustis praemiis et iustis subpliciis adprobatur beatitate recte uiuentium poenaque peccantium. nec tamen sine misericordia derelicta es, quae certis rerum temporumque mensuris uocaris, ut redeas. ita recto moderamine altissimi conditoris usque ad bona terrena peruentum est, quae corrumpuntur et reformantur, ut haberes subplicio mixta solatia, ut et laudares deum delectata ordine bonorum, et refugeres in eum exercitata experimentis malorum. ita in quantum tibi terrena seruiunt, docent te esse dominam suam; in quantum autem molesta sunt, docent, ut seruias domino tuo.

Quapropter quamuis sit malum corruptio et quamuis non sit a conditore naturarum, sed ex eo sit, quod de nihilo factae sunt, tamen etiam ipsa illo regente et gubernante omnia, quae fecit, sic ordinata est, ut non noceat nisi naturis infimis ad subplicium damnatorum et exercitationem admonitionemque redeuntium, ut inhaereant deo incorruptibili maneantque incorrupti, quod unum est bonum nostrum, sicut per prophetam dicitur: mihi autem inhaerere deo bonum est. neque illud dixeris: non faceret deus naturas corruptibiles. in quantum enim naturae sunt, deus fecit; in quantum autem corruptibiles, non deus fecit; non est enim ab illo corruptio, qui solus est incorruptibilis. si haec capis, gratias age deo; si non capis, quiesce et noli temere nondum intellecta damnare subplexque illi, qui lumen est mentis, adtende, ut intellegas. cum enim dicitur ”natura corruptibilis,” non unum, sed duo nomina dicuntur. item cum dicitur ”deus fecit” de nihilo, non unum, sed duo nomina audimus. redde ergo istis singulis illa singula, ut cum audis naturam, ad deum pertineat, cum audis corruptibilem, ad nihilum, ita tamen, ut ipsae corruptiones, quamuis non sint ex dei arte, in eius tamen potestate sint disponendae pro rerum ordine et meritis animarum. ideo recte dicimus ab illo esse praemium atque subplicium. ita enim non fecit corruptionem,

ut possit corruptioni eum dare, qui corrumpi meruerit, id est qui se ipse coeperit peccando corrumpere, ut cruciantem sentiat corruptionem inuitus, qui blandientem commisit uolens.

Non enim in uetere testamento tantum scriptum est: ego facio bona et condo mala, sed euidentius in nouo, ubi dominus dicit: nolite timere eos, qui corpus occidunt et amplius non habent, quid faciant, sed eum timete, qui cum corpus occiderit, habet potestatem animam mittere in gehennam. uoluntariae autem corruptioni addi iudicio diuino poenalem corruptionem manifestissime apostolus Paulus adtestatur, cum dicit: templum enim dei . sanctum est, quod estis uos; quisquis templum dei corruperit, corrumpet illum deus. quod si in uetere lege dictum esset, quibus inuectionibus isti inpetum facerent accusantes quasi corruptorem deum! quod uerbum metuentes multi latini interpretes noluerunt dicere „corrUmpet,M sed dixerunt ”disperdet” illum deus, et non deuiantes a re ipsa offensionem uocabuli deuitarunt. quamquam isti non minus inueherentur in perditorem deum, si hoc in lege uetere aut prophetis inuenirent. sed graecis exemplaribus conuincuntur, in quibus apertissime scriptum est: quisquis templum dei corruperit. corrumpet illum deus. quod si quis ab eis quaerat quomodo dictum sit, ne corruptor putetur deus, exponunt statim ”corrumpet” dictum esse: corruptioni tradet, uel si quo alio modo possunt. quo animo si essent in ueterem legem, et multa ibi miranda intellegerent et nondum intellecta non cum odio lacerarent, sed cum honore differrent.

Si quis autem nondum credit ex nihilo esse corruptionem, proponat sibi haec duo ”esse” et ”non esse” quasi ex diuersis partibus intellegendi gratia, ut, cum tardis tardius ambulemus, deinde uelut in medio constituat aliquid, ut puta corpus animantis, et quaerat hoc secum, dum formatur illud corpus et nascitur, dum augetur eius species, nutritur, conualescit, roboratur, decoratur, firmatur, in quantum manet et in quantum stabilitur, in quam partem tendat, utrum esse, an non esse: non dubitabit esse quidem aliquid in ipsis etiam primordiis, sed quanto magis forma et specie et ualentia constabilitur atque firmatur, tanto magis fieri, ut sit, et in eam partem tendat, qua positum est esse. nunc ergo incipiat corrumpi; debilitetur omnis ille status, languescant uires, marcescat robur, forma foedetur, dissiliat conpago membrorum, contabescat et diffluat concordia partium. quaerat etiam nunc per istam corruptionem quo tendat, utrum esse, an non esse, non puto usque adeo caecum et tardum, ut dubitet, quid sibi ipse respondeat. et non sentiat, quanto magis quidque corrumpitur, tanto magis ad interitum tendere; omne autem quod ad interitum tendit, non esse tendere. cum ergo deum incommutabiliter et incorruptibiliter esse credendum sit, id autem, quod dicitur nihil, penitus non esse manifestum sit; et cum ista tibi proposueris esse et non esse, atque cognoueris, quanto magis augetur species, tanto quidque tendere. ut sit; quanto magis augetur corruptio, tanto magis tendere, ut non sit: quid dubitas dicere in unaquaque natura corruptibili, quid in ea sit ex deo, quid sit ex nihilo, cum species secundum naturam sit, corruptio contra naturam ? quia species aucta cogit esse et deum fatemur summe esse; corruptio uero aucta cogit non esse, et constat, quod non est, nihil esse: quid, inquam, dubitas dicere, in natura corruptibili, quam et naturam dicis et corruptibilem dicis, quid sit ex deo. quid sit ex nihilo? et quid quaeris deo naturam contrariam. quem si confiteris summe esse, uides ei non esse contrarium ?

Cur ergo, inquis, quod naturae deus dedit, tollit corruptio? non tollit, nisi ubi permittit deus; ibi autem permittit, ubi ordinatissimum et iustissimum iudicat pro rerum gradibus et pro meritis animarum. nam et species uocis emissae praeterit et silentio perimitur; et tamen sermo noster et praetereuntium uerborum decessione ac successione peragitur et moderatis silentiorum interuallis decenter suauiterque distinguitur. ita sese habet etiam temporalium natururum infima pulchritudo, ut rerum transitu peragatur et distinguatur morte nascentium. cuius pulchritudinis ordinem et modos si posset capere sensus noster atque memoria, ita nobis placeret, ut defectus, quibus distinguitur, nec corruptiones uocare auderemus; quod autem in eius pulchritudinis parte laboramus, dum nos fluentia deserunt temporalia, quae diligimus, peccatorum poenas luimus et sempiterna diligere commonemur.

Non ergo in hac pulchritudine quaeramus, quod non accepit; quae ideo infima est, quia quod quaerimus, non accepit; et in eo, quod accepit, laudemus deum, quia tantum speciei bonum etiam huic quamuis infimae dedit. nec ei tamen ut amatores eius inhaereamus, sed ut dei laudatores eam transgrediamur, ut supra eam conlocati de illa iudicemus, non ei conexi in illa iudicemur. festinemusque ad illud bonum. quod nec locis grassatur nec tempore uoluitur et unde speciem formamque accipiunt omnes locales temporalesque naturae. ad quod uidendum mundemus cor per fidem domini nostri Iesu Christi, qui ait: beati mundicordes, quoniam ipsi deum uidebunt. non enim eos oculos ad illud bonum cernendum praeparari oportet, quibus cernitur ista lux diffusa per locos, et non ubique integra, sed aliam partem hic habens et alibi aliam. uerum illum aspectum aciemque purgemus, qua cernitur, quantum in hac uita licet, quid sit iustum, quid pium; quae sit sapientiae pulchritudo: quae quisquis cernit, praeponit longe omnium localium spatiorum plenitudini et sentit, ut ista cernat, non per locorum spatia diffundi aciem mentis suae, sed incorporea potentia stabiliri.

Cui aspectui quoniam multum sunt inimica phantasmata, quae de carnali sensu tracta imaginarie cogitatio nostra uersat et continet, detestemur istam haeresim, quae suorum phantasmatum fidem secuta et diuinam substantiam per locorum spatia quamuis infinita uelut informem molem disiecit atque diffudit et eam ex una parte truncauit, ut inueniret locum malo, quod uidere non potuit non esse naturam, sed contra naturam, et ipsum malum tanta specie et formis et pace partium in singulis naturis uigente decorauit, quia sine his bonis nullam poterat cogitare naturam, ut ea mala, quae ibi reprehendit, innumerabilium bonorum copia sepeliantur. sed huius uoluminis iste sit terminus; in ceteris cetera eius deliramenta deo permittente atque adiuuante arguentur.

Source. Latin text from the Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) collection of the Open Greek and Latin project (digital edition of ***Sancti Aureli Augustini Opera*** edited by Joseph Zycha (Prague, Vienna, Leipzig, F. Tempsky, G. Freytag: 1891) Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 25.1), encoded in EpiDoc TEI XML. Digitised and corrected by the Open Greek and Latin team (University of Leipzig and partners);

the text is taken from the printed edition by OCR with correction, so some errors may remain. SermonIndex has only divided it into short sections for reading; the critical notes, margin notes and apparatus of the printed edition are not shown here but are kept in the XML download.

Licence. Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0). You may share and adapt this text if you credit the Open Greek and Latin project and release your version under the same licence.